

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 07.03.2017
Makale Kabul Tarihi:15.02.2018

TÜRKİYE’DE MADDE BAĞIMLILIĞIYLA MÜCADELEDE BİR SOSYAL POLİTİKA UYGULAMASI OLARAK OKUL SOSYAL HİZMETİNİN ÖNEMİ

The Importance of School Social Work as a Social Policy Implementation to Fight Against Substance Addiction in Turkey

Abdullah IŞIK*

* Araştırma Görevlisi, Sinop Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Madde bağımlılığı, çok boyutlu ve karmaşık bir ilişki türünü ve sürecini kapsamaktadır. Günümüzde özellikle lise öğrencileri başta olmak üzere gençler hatta çocuklar arasında giderek yaygınlaşan madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede sosyal politika uygulamalarına ihtiyaç olmaktadır. Bu anlamda okul sosyal hizmeti ve uygulamaları, önemli bir sosyal politika uygulaması olarak öne çıkmaktadır. Zira madde kullanmaya alışan kişi anti-sosyal kişilik özelliklerine bürünmekte, biyo-psiko-sosyal ve ekonomik olarak yıpranmakta, madde bulabilmek için çeşitli suçlara yönelmekte ve girdiği bataklığa okul arkadaşlarını da çekip sürükleyebilmektedir. Bütün bu çerçevede göz önüne alındığında madde bağımlılığına karşı bir sosyal politika uygulaması olarak okul sosyal hizmeti, üzerinde durulması ve özel olarak ele alınması gereken bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, madde bağımlılığıyla mücadelede bir sosyal politika uygulaması olarak okul sosyal hizmetinin önemini ortaya koymaya çalışmaktır. Böylelikle mevcut sorun ve ihtiyaçların belirlenmesi ve bunlara çözüm üretilmesi adına ortam hazırlanabileceği düşünülmektedir. Özellikle son zamanlarda yaşanan gelişmeler bu politika, uygulama ve hizmetlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Türkiye’de madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede ve sosyal rehabilitasyon süreçlerinde okul sosyal hizmeti uygulamalarına olan ihtiyaç gün gibi ortadadır. Bu nedenle bu makalede, madde bağımlılığıyla mücadelede bir sosyal politika uygulaması olarak okul sosyal hizmetinin önemi ve gerekliliği ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Madde bağımlılığı, gençlik, sosyal politika, okul sosyal hizmeti

ABSTRACT

Substance addiction is a process that includes a multi-dimensional and complex relationship. Nowadays, social policy implementations are needed in order to fight against the increasingly widespread substance use and addiction among young people, especially high school students, and even among children. In this sense, school social services and practices are prominent social policy applications.

Therefore, the aim of this study is trying to determine the importance of school social work as a social policy implementation against substance addiction. As the adolescents with substance use problem, may have anti-social personality, be a slave to addictions bio-psycho-social and economically, tend to commit crimes in order to find substance, pull his schoolmates into bad habits. Given all this framework, school social work as a social policy implementation against

substance addiction emerges as a practice area of the social work that needs to be addressed with special attention. Therefore, the aim of this study is to put forward the importance of school social work as a social policy implementation against substance addiction. Thus, the current problems and needs will be identified and the solutions could be provided. Especially recent developments demonstrate the necessity of these policies, practices and services. In conclusion, it is obvious that school social work practices in the process of struggle with substance addiction and social rehabilitation processes is necessary in Turkey. Therefore, this paper examines the importance and necessity of school social work as a social policy implementation to fight against substance addiction.

Key Words: *Substance addiction, adolescence, social policy, school social work*

GİRİŞ

Bağımlılık, kişinin iradesi dışında bir veya birkaç nesneye, kişiye ve/veya maddeye yönelik karşı konulamaz isteğe sahip olma durumu olarak tanımlanabilmektedir. Bağımlılık, tarihsel süreç boyunca hemen her dönemde biyo-psiko-sosyo-kültürel ve ekonomik bağlamlarda birey, aile, grup, topluluk ve toplumları etkileyen önemli bir sosyal sorun olagelmıştır. Nitekim Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından madde bağımlılığı ve bağımlılık bozuklukları eksenli yapılan çalışmada da bağımlılık bozukluklarının bilişsel, davranışsal ve psiko-sosyal olarak çeşitli semptomlar gösterdiği ve bireysel ve toplumsal düzeyde çeşitli problemlere sebep olduğu vurgulanarak aktarılmaktadır (American Psychiatric Association [APA], 2013: 483).

Günümüzde önemli bir sosyal sorunu teşkil eden; mikro-mezzo-makro boyutlarda birey, aile ve toplumu oldukça fazla etkileyen (Ögel, 2006) maddeye yönelik bağımlılık, gün geçtikçe artarak devam etmektedir. Bu bağımlılık türü, birey ve çevresini bir bütün olarak olumsuz etkileyen bir süreci kapsamaktadır. Şüphesiz madde bağımlılığı, bireyin kendisi kadar ailesi, okul ve sosyal çevresi gibi toplumu da etkileyen önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Ancak bağımlılıktan en fazla ve doğrudan etkilenenleri ise yine şüphesiz bağımlılık yaratan madde kullanıcısı bireyler oluşturmaktadır. Bu süreç, bireylerin iş ve aile yaşamı ile sosyal çevresini etkilemenin yanı sıra duygu ve davranışlarını da kontrol edemez hale getirerek beden ve ruh sağlığını olumsuz etkilemekte ve “hürriyetini” elinden alarak toplumsal hayatını tehlikeye sokmaktadır (Balcıoğlu ve Abanoz, 2009: 15). Kişi, bağımlılık geliştirdiği maddeye karşı direnememekle birlikte özerkliğini yitirmekle karşı karşıya kalmaktadır. Zira kişi, bu süreçte kendi iradesi ve isteği dışında hareket etmekte olup başka bir ve/veya birkaç farklı etki altına girmektedir. Bu bağlamda madde bağımlılığı, kişinin öz benliğini ve özerkliğini yitirmesine sebep olan karmaşık ve zorlu ilişkiler bütünü kapsayan bir süreç olarak ele alınmaktadır (DiClemente, 2006: 3).

Madde bağımlılığı, günümüzde önemli bir toplumsal sorun ve halk sağlığı sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çok boyutlu bir sorun olarak ortaya çıkan madde bağımlılığıyla mücadelede koruyucu, önleyici ve minimize edici hizmetlerin yanı sıra madde bağımlılığına karşı geliştirilecek müdahale yöntemleri de karmaşık ve zorlu aşamaları içeren bir süreci kapsamaktadır. Bu anlamda madde bağımlılığıyla ilgili değişkenler ve mücadele yöntemleri, toplumdan topluma farklılık gösterse de esasen madde bağımlılığını önlemede koruyucu, önleyici ve iyileştirici tedbirlere yönelik politika ve uygulamaların küresel bir boyut kazandığı belirtilmektedir (Karataşoğlu, 2013: 333).

Önemli bir bireysel ve halk sağlığı sorunu olarak öne çıkan madde bağımlılığıyla mücadele eden mesleklerden biri, şüphesiz sosyal hizmettir. Gelişmiş ülkelerde, madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede koruyucu, önleyici ve iyileştirici politika ve uygulamalarda önemli bir konuma sahip olan okul sosyal hizmeti, etkili ve nitelikli olarak uygulanmaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) bu kapsamda okul sosyal hizmet uzmanları istihdam edilmektedir (Nadir, & Aktan, 2015: 80). Yine bu kapsamda belirtilen devletlerde "Recovery High Schools" eş deyişle "sober schools" yani "iyileştirme liseleri" ya da "ayık okullar" modeli kullanılmaktadır (Coyle, 2015; Moberg & Finch, 2008; The Stacie Mathewson Foundation, 2013; Steiker, 2015). Dolayısıyla Türkiye'de okul sosyal hizmetinin hayata geçirilmesi de benzer zorlukları ve karmaşıklıkları aşmada önemli bir noktayı oluşturacaktır. Zira küresel anlamda olduğu gibi Türkiye'de de madde kullanım ve bağımlılık yaşının düştüğü ve madde kullanımı ve bağımlılığının okul çevreleri başta olmak üzere çocuk ve genç bireyler arasında giderek arttığı ifade edilmektedir (Balcıoğlu ve Abanoz, 2009: 17). Bu durum ise okulların civarında bekleyen madde satıcılarının çocuk ve gençleri maddeye bulaştırmak, bağımlılık oluşturmak ve çeşitli suçlara yönlendirmek için kötü ortam oluşturmasına sebep olmaktadır.

Özellikle çocuklar ve gençler arasındaki yaygınlığına bağlı olarak madde kullanımı ve bağımlılığına yönelik koruyucu ve önleyici hizmetler ile tedavi ve rehabilitasyon gibi iyileştirici hizmetleri gerçekleştirmede, bağımlıları okul ve toplumla yeniden bütünleştirme sürecinde birtakım uygulama mekanizmaları da devreye girecektir. Bunlardan okul sosyal hizmeti uygulamaları, madde bağımlılığına karşı bir sosyal politika önlem ve önceliği olarak elzem olup okul sosyal hizmet uzmanları, çocukları ve gençleri aile, okul ve toplum ekseninde ve multidisipliner bir anlayışla korumaktadır (Agrega, 2004; Constable, 2008; Dupper, 2002; Lynn & McKay, 2001).

Bu bağlamda bütün bu çerçeveye göz önüne alındığında bu çalışma, günümüzün önemli bir toplumsal ve halk sağlığı sorunu olan madde bağımlılığıyla mücadelede bir sosyal politika uygulaması olarak okul sosyal hizmetinin önemini ortaya koymayı amaçlamakta olup bu konunun üzerinde durulması ve özel olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Madde Bağımlılığının Genel Bir Görünümü

Genel olarak madde kullanımı ve bağımlılığı ile ilgili literatür incelendiğinde, “sahte bir iyi oluş hali” olarak adlandırılan bu bireysel ve toplumsal sorunun çok eskilere dayanan ve çok boyutlu etkilere sahip olan bir ilişkisel süreci kapsadığı ve nedenlerinin kişisel, psikolojik, biyolojik, sosyo-kültürel, ailesel ve diğer çevresel faktörlere bağlı olarak çok değişkenli olduğu görülmektedir (DiClemente 2006; Doğan, 2001; Doweiko, 2015). Bu bağlamda genel olarak literatürde, madde bağımlılığının nedenleri arasında kişinin genetik dinamikleri ve duyarlılığı, travmatik yaşam olayları, ailesel iletişim sorunları ve çatışmalı ilişkiler, parçalanmış aile, ailenin sosyo-ekonomik durumu, sorunlardan kaçma isteği, yanlış inanışlar, toplumsal alışkanlıklar ve yaygın kullanım, özentisi, sosyal öğrenme, arkadaş çevresi, merakı, kritik ergenlik döneminde olması, aileden yeterince ilgi ve ilgi alamamış olması, maddeye mekânlar aracılığıyla kolayca ulaşabiliyor olması, aile içinde ve/veya arkadaş çevresinde madde kullananların varlığı gibi nedenler sayılabilmektedir.

Yine DiClemente (2006)'ye göre, bağımlılığın başlama, sürdürme ve ilerleme gibi birtakım gelişim ve değişim evreleri vardır. Bu bağlamda bir ilişki türünü ifade eden bu bireysel “hastalığın” ve toplumsal halk sağlığı sorununun belirli aşamalardan oluşan çok değişkenli ve karmaşık bir süreci kapsadığı görülmektedir. Nitekim Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) tarafından düzenli olarak yayınlanan ruhsal bozuklukların tanısı ve istatistiksel ölçütleri ile ilgili en son çalışmada (DSM-5), madde bağımlılığı ile ilgili bozukluklar başlığı altında bilişsel ve davranışsal etkiler açısından ortak özelliklere sahip olan maddeler on grupta sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre, bağımlılık yapıcı maddeler; alkol, kafein, esrar, halusinojenler (farklı kategorilerdeki fensiklidin ve diğer halusinojenler), inhalanlar, opi-yatlar, sedatif-hipnotik ve anksiyolitikler, stimulanlar (amfetamin, kokain ve diğer stimülanlar), nikotin ve diğer bilinmeyen maddeler şeklinde sıralanmaktadır (APA, 2013: 481; Güleç, Köşger & Eşsizoğlu, 2015: 450). Ayrıca bahsi geçen maddeler, aynı zamanda en sık kullanılan madde türlerini de oluşturmakta olup bağımlılık dediğimiz “hastalık” ve/veya “bozukluk” halinin oluşmasına sebep olmaktadır.

Ancak Erdamar ve Kurupınar (2014)'a göre, bağımlılık yapıcı maddeler arasında en fazla kullanılanları sigara ve alkol oluşturmaktadır.

Nihayetinde genel olarak madde kullanım yaygınlığının ve madde bağımlılığının gün geçtikçe artarak devam ettiği ilgili kaynaklara referansla bilinmektedir. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler (BM) tarafından en son Mayıs 2016 tarihinde yayımlanan “Dünya Uyuşturucu Madde Raporu” adlı araştırma raporunda dünya genelinde 2014 yılında 15 ile 64 yaş arasındaki insanlardan oluşan 250 milyon kişinin herhangi bir maddeyi hayatında en az bir kere kullandığı, toplam madde bağımlılarının sayısının 29 milyon kişiyi aştığı ve madde kullanım yaygınlığının yüksek oranda (aşırı) olduğu saptanmıştır (United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], 2016: ix-x). Ayrıca aynı kaynak, dünya genelinde giderek artan şiddetli bir bağımlılık sürecinin yaşandığını, HIV (İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü) ve Hepatit C gibi sağlık sorunu risklerini taşıyan virüslerin arttığını ve madde kullanımı ve bağımlılığının dünya genelinde oldukça yüksek düzeyde önüne geçilemeyen ölüm oranlarına sebep olduğunu da bildirmektedir.

Bağımlılık yapıcı maddelerin kullanım aşamaları ve kullanım süreleri, maddenin cinsine ve etkisine göre değişiklik göstermektedir. Bunun yanı sıra tolerans hızı, yaygınlığı ve kullanım düzeyleri de bu süreçte maddenin türüne göre değişiklik göstermektedir. Ayrıca bağımlılığın önemli bir belirtisi olan yoksunluk da maddenin türüne, kullanım süresine, alışkanlık düzeyine ve dozajına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Erdamar ve Kurupınar (2014)'in nakliyle “kişinin kullandığı maddeyi sürekli bırakmak istemesine rağmen bırakamaması, giderek madde dozunu arttırması, kullanmayı bıraktığında yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması, zararlarını görmesine rağmen madde kullanmayı sürdürmesi ve zamanının büyük bölümünü madde arayarak geçirmesi” madde bağımlılığının temel belirtileri olarak görülmektedir (Ögel, 2001; Akt. Erdamar ve Kurupınar, 2014: 66). Bu bağlamda kişi, bağımlısı olduğu maddeye ulaşmak için kontrol edilemez duygulara bürünmekte ve çeşitli yollara başvurmaktadır. Bunlardan biri de kullandığı maddeden farklı maddeleri aramaya ve kullanmaya başlamasıdır. Ancak bağımlısı olduğu madde başta olmak üzere herhangi bir maddeye ulaşamadığında ise yoksunluk durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise kişinin biyo-psiko-sosyal bütünlüğünün bozulmasına, özdenetiminin kaybedilmesine ve hürriyetinin ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Zira günümüz dünyasında madde kullanımı ve maddeye bağımlılık, bireyi değer ve onurunu yitirmesiyle karşı karşıya bırakmakla birlikte “kendini köleleştirdiği bir durum” olarak ortaya çıkmaktadır (Doğan, 2001: 80).

Bu bağlamda APA'nın DSM-4 adlı çalışmasında belirlenen ölçütlere göre, aşağıdaki belirtilerin en az üçünün görülmesi durumunda kişi madde bağımlısı olarak tanımlanabilecektir.

- Kullanılan maddeye karşı tolerans geliştirilmiş olması.
- Maddenin yokluğunda yoksunluk belirtilerinin baş göstermesi.
- Madde kullanımını bırakmak veya kontrol altına almak için sürekli boşuna çabalamak.
- Maddeyi bulmak, kullanmak ya da bırakmak için çok fazla zaman harcanması.
- Maddenin düşünüldüğünden daha yüksek dozlarda ve uzun dönemlerde kullanılması.
- Madde kullanım nedeni ile sosyal, mesleki ve kişisel etkinlikleri azaltmak veya tamamen bırakmak.
- Kullanılan maddeden ötürü fiziksel veya ruhsal sorunlarının ortaya çıkmasına veya artmasına rağmen madde kullanımına devam etmek (Ögel, 2014: 5).

Ayrıca Türkiye'nin madde bağımlılığı profili incelendiğinde, en riskli ve kırılgan gruplar olarak çocuklar ve gençler arasında başta olmak üzere bu sorunun giderek daha arttığı görülmektedir. Nitekim güvenlik birimlerine gelen ve/veya getirilenlerin büyük çoğunluğunu çocuk ve gençler oluşturmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2016). Yine Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlıları Tedavi ve Araştırma Merkezlerine (AMATEM) yapılan başvuru sayısının da yıllara göre gittikçe arttığı ifade edilmektedir (Işık, 2013: 70-71). Bu çerçevede Türkiye'de bu bireysel ve toplumsal sorun ile mücadelede mevcut plan ve stratejilerin, politika ve uygulamaların olduğu açıktır. Ayrıca konu hakkında birtakım ulusal politika ve strateji öncelikleri ile ilgili önerilerin de olduğu görülmektedir (Cılga, 2009). Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi bu sorun, kırılgan gruplar olan çocuklar ve gençler arasında ve okul çevrelerinde yaygın olması itibarıyla madde bağımlılığını çocuk ve ergenlik dönemi dinamikleri üzerinde tartışmak faydalı olacaktır.

Maddenin Okullarda Kullanımı: Genç ve Çocuk (Ergen) Bağımlılar

Yapılan çalışmalar, madde kullanımına başlamanın genellikle ortaöğretim ve lise dengi gibi okul dönemlerine denk geldiğine işaret etmektedir (Erdamar ve Kurupınar, 2014; Güler ve ark., 2009). Bu anlamda, Türkiye'de ergenlik dönemindeki 9. sınıflar ile 12.

sınıflar arasında yapılan bir çalışmaya göre, 177 kişiden 111'inin (%62.7) madde kullanmaya başlama dönemi olarak ortaöğretim dönemini belirttiği ifade edilmektedir (Erdamar ve Kurupınar, 2014: 73). Madde kullanımı ve bağımlılığı, küresel ölçekte olduğu gibi Türkiye'de de son yıllarda özellikle başta ortaöğretim ve lise öğrencileri olan ergen bireyler arasında giderek yaygınlaşmaktadır. Bu popülasyonun madde kullanım ve bağımlılığı ile ilgili dinamiklerin yetişkinlerden farklı olması (Çoban, 2015: 796-797) itibarıyla ergenlik dönemindeki bireylerin diğer dönemlere oranla bu süreçten çok boyutlu olarak etkilenme riski daha fazla olmaktadır (Erdamar ve Kurupınar, 2014: 66). Zira hassas ve kırılabilir grupları oluşturan ergen bireyler arasında ilk olarak merakla başlayan ve sıklıkla deneysel kullanım örüntüsünü oluşturan madde kullanımı, sonraki süreçlerde bağımlılık haline almaktadır. Yine kaynaklara göre, ergenlik çağındaki bu grupların bağımlılık yapıcı maddelerle tanışması, bu maddeleri kullanması ve madde bağımlılığına sürüklenmesi diğer gelişim dönemlerine nazaran daha büyük riskler taşımaktadır (Dilbaz, 2013). Özellikle de diğer sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik açılardan dezavantajlı gruplar arasında madde kullanımının daha yaygın olduğu aktarılmaktadır (Ögel, 2005: 63-64). Ancak bu gruplardaki madde kullanımı davranışını birtakım koruyucu ve önleyici tedbirlerle azaltmak mümkün görünmektedir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi gelişmiş ülkelerde bu, "iyileştirme liseleri" uygulamasıyla yapılmaktadır.

Bu bağlamda ortaöğretim ve lise öğrencisi olan ergenler arasında madde kullanım alışkanlığının yaygın olduğu belirtilmektedir (Erdamar ve Kurupınar, 2014; Güler ve ark., 2009). Bu kapsamda özellikle sorunun kaynağı niteliğindeki okul çevrelerinde baş gösteren bu sorunla mücadelede okul sosyal hizmeti uygulamalarının etkili ve nitelikli yerine getirilmesi, olası riskleri ortadan kaldırmaya ya da ez azından azaltmaya yardımcı olacaktır. Bu anlamda okul sosyal hizmeti uygulamaları kapsamında ailelerin sürece dahil edilerek aile, okul, çocuk ve çevresi arasında bir bütünlük oluşturulabilecek olup ebeveynler ile çocuklar arasında sağlıklı ilişki ve iletişim için zemin hazırlanabilecektir.

Yine madde bağımlısı bireyler anti-sosyal kişilik özelliklerine bürünmekte, biyo-psiko-sosyal ve ekonomik olarak yıpranmaktadır. Bu bağlamda söz konusu ergenlik dönemindeki çocuklar ve gençler olduğunda madde kullanımının ve bağımlılığının etkileri daha da ağırlaşmaktadır. Ayrıca bazı kullanım evrelerinden sonra madde bağımlısı olan kişi madde bulabilmek için çeşitli suçlara yönelmekte (İçli, 1985) ve girdiği bataklığa okul arkadaşlarını ve yakın çevresini de çekip sürükleyebilmektedir. Yapılan çalışmalar da madde kullanımı ve bağımlılığının okul çevreleri başta olmak üzere gençler

ve çocuklar arasında yaygın olduğunu göstermektedir. Nitekim dünyada ve Türkiye’de son yıllarda yapılan araştırmalarda ergenlik dönemindeki gençlerin ve çocukların madde kullanımına yönelmesinde hızlı bir artış olduğu ifade edilmektedir (Balcıoğlu & Abanoz, 2009; Çoban, 2015; Erdamar & Kurupınar, 2014; Güler & Diğerleri, 2009; Ögel, 2005; Ögel & Arkadaşları, 2004; Steiker, 2015).

Hal böyle olunca da madde kullanımı ve bağımlılığı ulusal ve uluslararası anlamda önemli sorunlara yol açmakta olup madde kullananların ve bağımlıların yaşı gün geçtikçe düşmektedir. Bu durum ise özellikle okullarda ortaya çıkan bir sosyal sorun olarak kendini göstermektedir. Bu bağlamda maddenin okullarda kullanımı, genç ve çocuk bağımlılarının gittikçe daha da artmasına sebep olmaktadır. Nitekim madde kullanım yaşı ile ilgili kaynaklar, madde kullanımının 12-13 yaşlarında başladığını aktarmakta olup uçucu maddeye başlama yaşının ise 11-16 yaşlar arasında olduğunu bildirmektedir (Balcıoğlu ve Abanoz, 2009: 17). Bu çerçevede Türkiye’de son yıllarda özellikle lise öğrencileri arasında yaygınlaşmakta olan madde bağımlılığının gençleri ve çocukları zorlu ve kritik süreçlerle karşı karşıya bıraktığı ve onlar üzerinde birtakım etki ve sonuçları olduğu bilinmektedir.

Madde Bağımlılığının Kullanıcılar Üzerindeki Başlıca Etkileri ve Sonuçları

Madde türleri farklılık göstermesine rağmen madde kullanımı ve bağımlılığının kullanıcılar üzerindeki başlıca etkileri ve doğurduğu sonuçlar, ortak özellikler göstermektedir. Ancak ifade etmek gerekir ki çocuk ve ergen madde kullanımı ve bağımlılığının nedenleri, kendine özgü özellikleri, tolerans düzeyleri ve sonuçları açısından yetişkin kullanımı ve bağımlılığından farklılaşmaktadır. Bununla birlikte madde cinslerinin kendine özgü farklı etkileri ve sonuçları da bulunmakta olup tıpkı bu sorunu doğuran nedenler ve bu sorun ile mücadele yöntemleri gibi çok değişkenli ve çok boyutlu olmaktadır (Ögel, 2014: 65-74). Bu nedenle çocuk ve ergen bireylerin madde kullanımı ve bağımlılığının bireysel olarak biyolojik, fiziksel ve psikolojik gibi çeşitli etkileri ve sonuçları bulunmasının yanı sıra toplumsal olarak da sosyal, kültürel ve ekonomik gibi birtakım etkileri ve sonuçları bulunmaktadır. Bu bağlamda madde bağımlılığının kişisel etkilerinin ve sonuçlarının yanı sıra toplumsal etkileri ve sonuçları da azımsanmayacak kadar fazladır. Örneğin madde bağımlılığı sonucu kişinin biyolojik, psikolojik, fiziksel ve tinsel bütünlüğünün ve işlevselliğinin bozulmasıyla birlikte ailesel, sosyal ve toplumsal hayatının ve bütünlüğünün bozulması da söz konusu olmaktadır. Zira birey, çevresiyle birlikte bir bütün olarak ele alındığında madde bağımlılığının birey üzerindeki etkilerinin

yanı sıra sosyal sistemleri üzerindeki etkilerinin de göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilmekte olup madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede sosyal boyutun oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır (Polat, 2014: 143).

Yukarıda da ifade edildiği gibi “sahte bir iyi oluş hali” yaratan bir süreç olarak adlandırılan madde ve kullanımı, özellikle ergenlik döneminde geçici bir sığınmaya ve rahatlamaya sebep olup ileriki dönemlerde bağımlılık halini oluşturmaktadır. Bu nedenle sonraki aşamalarda birey ve toplum üzerinde daha ağır ve şiddetli etkileri ve sonuçları olmaktadır. Örneğin bireysel olarak bağımlılar özellikle de çocuk ve genç bağımlılar ya da eşdeyişle ergenlik çağındaki bağımlı bireyler, her ne kadar inkar davranışı sergilese de (Ögel, 2014: 37) duygusal olarak olgunlaşmama ve duygusal krizler ile anti-sosyal kişilik özelliklerine bürünme başta olmak üzere kişilik özelliklerini ya da bozukluklarını oluşturan otokontrol sorunları, agresif tutum ve davranışlar, kendini değersiz ve eksik olarak görme, ebeveynler ile arasında yakın ilişkilerin ve bağlanmanın zayıflaması, yetersiz sevgi ile yanlış kontrol ve disiplin belirtilerinin görülmesi, sosyal uyumsuzluk, tutarsız ve dengesiz duygu ve davranışlarda bulunma, aşırı heyecan ya da duygusal olarak “dibe vurma” belirtileri, düşük özgüven ve yüksek kaygı belirtileri, kötü arkadaş çevresine yönelme, gibi çeşitli klinik belirtiler ortaya çıkmaktadır (Ögel, 2014).

Ayrıca başka bir görüşe göre de madde kullanımı ve bağımlılığının etki ve sonuçları, madde kullanımı sonucu bağımlılık riskini artıran ve tam bağımlılık halinde olmak üzere iki farklı şekilde kendini göstermektedir. Buna göre, “özellikle antisosyal, borderline (sınır), paranoid gibi tiplerdeki kişilik bozukluklarında saldırganlık, şiddet, alkol ve madde bağımlılığına yatkınlık gözlenebilirken tam bağımlı kişilerde ise genel olarak güvensizlik, bencillik, kolay yalan söyleyebilme, tahammül eşiğinde düşüklük, sabırsızlık, kendine sıkıntı verebilecek durumlara dayanamama, riskli davranışları göze alma, plansız eylemler yapma, kişiler arası ilişkilerde sık sık sorunlar yaşama gibi ortak özellikler bulunabilmektedir” (Beyazyürek & Şatır, 2000: 51). Yine Ögel’e referansla kişi madde kullanmaya başladıktan sonra kendisinde bazı değişiklikler meydana gelmektedir. Bunlar arasında “kişinin çevresinin ve arkadaşlarının değişmesi, zaman zaman neşeli ve sakin zaman zaman da öfkeli ve saldırgan olması, ailesiyle olan ilişkilerinin zayıflaması, evden uzaklaşması ve yalnız kalmayı tercih etmesi, sık banyoya gitmesi, aşırı ya da yüklü para harcaması, öz bakımının zayıflaması, okul başarısının düşmesi sayılabilmektedir” (Ögel: 46).

Madde bağımlılığının toplumsal etkileri ve sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, bağımlıların özellikle de ergenlik dönemindeki çocuk ve genç bağımlıların arkadaş, aile, okul, sosyal çevre ve toplumsal konumlarının olumsuz etkilenmesinin yanı sıra madde bağımlısı bireylerin kültürel ve ekonomik olarak da zarar gördüğü bilinmektedir. Bu durum onların okul başarısı başta olmak üzere bütün yaşantılarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca madde bağımlılığı, kişilerde sosyo-ekonomik olarak gerilemelere sebep olmakta; hırsızlık, yaralama, intihar ve diğer şiddet türleri gibi suç işleme oranlarını da artırmaktadır. Yine madde bağımlılığı, AIDS (Kazanılmış Bağışıklık Yetmezliği Sendromu), HIV ve Hepatit C virüsleri gibi hem bireysel hem de toplumsal olarak çeşitli sorunları doğurmakla birlikte yüksek ölüm oranlarına da sebep olmaktadır (UNODC, 2016; Ögel, 2014).

Bu çerçevede madde bağımlılığının kullanıcılar üzerindeki etkileri ve sonuçları ortak özellikler gösterse de özellikle de yaşa bağlı olarak her madde çeşidinin kendine özgü etkileri ve sonuçları bulunmaktadır. Bu bağlamda madde bağımlılığına karşı sosyal politika önlem ve önceliklerinde bu farklılığın göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ayrıca madde kullanımı ve bağımlılığı sorunsalına karşı başarılı olabilmek için geliştirilecek politika önlem ve önceliklerinde toplumsal sosyo-kültürel özelliklerin gözlemlenmesi gerekmektedir (Doğan, 2001).

MADDE BAĞIMLILIĞINA KARŞI BİR SOSYAL POLİTİKA UYGULAMASI OLARAK OKUL SOSYAL HİZMETİ

Madde bağımlılığı, birçok bireysel ve sosyal sorunun kaynağı olması itibarıyla etkili ve nitelikli birtakım sosyal politika uygulama ve hizmetlerini zorunlu kılmaktadır. Nitekim özellikle eğitim çağındaki gençliğin madde kullanımı ve bağımlılığından korunmasına yönelik ulusal politikaların geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Acar, 2008: 6). Bu nedenle koruma ve önleme temelli madde bağımlılığıyla mücadele merkezlerinin artırılması ve güçlendirilmesi ile uygulanabilir sosyal politikaların geliştirilmesi kaçınılmaz olmaktadır (Karataşoğlu, 2013: 333). Bunun yanı sıra, Türkiye’de madde kullanımı ve bağımlılığıyla ilgili sosyal politika geliştirmeye yönelik aile ve sosyal politikalar, eğitim ve sağlık bakanlıkları ile AMATEM ve diğer ilgili kurum ve kuruluşların işbirliği gerekmektedir. Bu anlamda madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede sosyal politika geliştirmeye bireysel ve toplumsal düzeyde eşdeyişle mikro-makro boyutlarda ortam hazırlama yeteneğine ve yeterliliğine sahip olan sosyal hizmet meslek ve disiplininin önemi yadsınamaz bir boyuttadır. Nitekim madde bağımlısı ergenlik

dönemindeki çocuklara ve gençlere yönelik sosyal hizmet müdahalesinin oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır (Daşbaşı, Polat, & Kesen, 2014). Madde bağımlılığı, okul çağındaki ergenler arasında yaygın olduğu için buna karşı geliştirilecek eğitim ve sosyal politika uygulamaları, sorunu kaynağında çözmeye yönelik önemli bir adımı oluşturmaktadır.

Ayrıca bütün sosyal hizmet model ve alanlarında olduğu gibi madde bağımlılığı alanında da “bireyi çevresi içinde” ve çevresiyle birlikte gören bir anlayışa sahip olan sosyal hizmet (Polat, 2014: 144), birey ve toplum için sosyal koruma ve sosyal politika plan, öngörü ve stratejilerini önemseyen bir bakışa sahip olagelmıştır. Bu bağlamda sosyal hizmet perspektifiyle diğer bütün sosyal sorunlarda olduğu gibi, madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede de ulusal ve uluslararası anlamda eylem planlarının yapılması, temel sosyal politika ve stratejilerin geliştirilmesi önemli olacaktır (Cılga, 2009). Bu nedenle uygulanabilir, etkili ve nitelikli sosyal politikalar üretmek adına sahada etkili olan sosyal hizmet uygulama alanlarından biri olarak okul sosyal hizmetini ele almak faydalı olacaktır. Nitekim okul sosyal hizmet uygulamalarının koruyucu, önleyici; tedavi ve rehabilite edici işlevlerinin ergenlik dönemi ile madde kullanım ve bağımlılığı konularında da oldukça önemlidir (Nadir ve Aktan, 2015).

Yine sosyal hizmet meslek ve disiplininin önemli bir parçası olan okul sosyal hizmeti ve uygulamaları, madde kullanımı ve bağımlılığı sorununu kaynağında yani okul çevrelerinde çözmek için önem arz etmektedir (Openshaw, 2008). Örneğin diğer birçok ülke gibi Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) de madde bağımlılığıyla mücadelede okul sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edildiği ifade edilmektedir (Nadir, & Aktan, 2015: 80). Bu bağlamda yine ABD’nde madde bağımlılığıyla mücadelede okul sosyal hizmetinin gerekliliğini ortaya koyan; koruyucu, önleyici ve iyileştirici hizmetlerin yanı sıra tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerini ve en nihayetinde de okul ve toplumla yeniden bütünleşme sürecindeki uygulamaları kapsayan “Recovery High Schools” diğer bir adıyla “sober schools” yani “iyileştirme liseleri” ya da “ayık okullar” modeli, madde kullanımı ve bozukluklarının üstesinden birlikte gelme konusunda uygulayıcılar için önem arz etmektedir (Coyle, 2015; Moberg & Finch, 2008; The Stacie Mathewson Foundation, 2013; Steiker, 2015).

Türkiye’de ise madde bağımlılığıyla mücadelede ve sosyal rehabilitasyon süreçlerinde okul sosyal hizmeti uygulamalarına olan ihtiyaç gün gibi ortadadır. Zira Türkiye’de madde kullanımı ve bağımlılığının özellikle ergenlik ve okul çağındaki çocuk ve gençler arasında

yaygın olduğu bilinmektedir. Bu durum, okul çevrelerinde de gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de madde kullanımı ve bağımlılığına karşı bir sosyal politika önlem ve önceliği olarak okul sosyal hizmetinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmanın amacı çerçevesinde, Türkiye’de madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede ve sosyal rehabilitasyon süreçlerinde okul sosyal hizmeti ve uygulamaları hakkında çalışmaların başlatılması ve okul sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi ihtiyacı gün geçtikçe artmaktadır. Bu bağlamda madde bağımlılığına karşı önemli bir sosyal politika uygulaması olan okul sosyal hizmeti ve uygulamaları, üzerinde durulması ve özel olarak ele alınması gereken bir konu olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda politika yapıcı mekanizmalar ve karar verici merciler, madde bağımlılığıyla mücadelede etkili ve nitelikli politika, uygulama ve hizmetleri gerçekleştirebilmeye yönelik okul sosyal hizmeti bağlamında sosyal politika uygulamalarını yapılandırmak ve okul sosyal hizmet uzmanlarını istihdam etmek durumundadır.

Madde Bağımlılığıyla Mücadelede Sosyal Hizmet Müdahalesi

Türkiye’de son yıllarda özellikle lise öğrencileri arasında yaygınlaşmakta olan madde bağımlılığının (Erdamar ve Kurupınar, 2014) okul çağındaki genç ve çocuk bireyler için büyük riskler taşımakta olduğunu ifade etmiştik. Zira ergenlik çağındaki çocuk ve genç kullanıcılar, maddeye okul çevresindeki ağlar aracılığıyla ulaşabilmekte ve daha sonra potansiyel birer bağımlı haline gelebilmektedirler. Bu bağlamda madde ağlarının okul içlerine kadar girmiş olduğu ve okulların çevresinde bekleyen madde satıcılarının çocuk ve gençleri ağlarına düşürebilmek için her yola başvurduğu bilinmektedir. Bu çerçevede sosyal bilimlerin önemli bir ilgi alanını oluşturan madde bağımlılığı, yine sosyal bilimlerin uygulamalı alanlarından biri olan sosyal hizmet disiplininin de odaklandığı konuların başında gelmektedir (Tomanbay, 2015: 23-25). Zira önemli bir halk sağlığı sorunu olarak madde bağımlılığının bireysel ve toplumsal düzeyde birtakım sorunlara neden olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda önemli uluslararası sosyal hizmet kuruluşlarından olan Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) 2014 yılındaki genel sosyal hizmet tanımlamasında, sosyal hizmetin insanların güçlenmesini artıran uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplin olduğunu, insanların yaşam zorluklarını aşmasında ve yaşam standartlarının iyileştirilmesinde destek olduğunu ifade etmektedir (International Federation of Social Workers [IFSW], 2016).

Yine benzer bir değerlendirme yapan Polat (2014)'a göre, sosyal hizmet mesleğinin ilkeleri ve sosyal hizmet uzmanının rol ve görevleri, biyo-psiko-sosyal bir bütünlük içerisinde, neden-sonuç bağlamında çok boyutlu bir halk sağlığı sorunu olan madde bağımlılığı konusunda da ön plana çıkmakta olup mikro-mezzo ve makro gibi farklı müdahale düzeylerinde bu çok boyutlu soruna karşı kendini göstermektedir. Ayrıca yazar, IASSW ve IFSW'un da aktardığı gibi sosyal hizmet mesleğinin bireylerin yaşam zorluklarını aşmaya ve iyilik hallerini sağlamaya dönük klinik çalışmalar başta olmak üzere psiko-sosyal müdahaleler kapsamında birey, aile ve okul-eğitim yaşamı gibi sosyal çevresinin de dahil olduğu "çevresi içinde birey" anlayışıyla madde bağımlılığı sorununa çok farklı ortamlarda ve farklı boyutlarda müdahale edip bu sürece multidisipliner olarak katkı sağlamaktadır (Polat, 2014: 146).

Madde Bağımlılığını Önlemede Okul Sosyal Hizmeti

Bütün bu çerçeveye göz önünde bulundurulduğunda, bireyi çevresi içinde değerlendiren sosyal hizmet, madde bağımlısı insanların özellikle okul ve eğitim çağındaki çocuk ve genç insanların bu zorlukları aşmasına ve güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Nitekim ABD ve Avrupa'daki gelişmiş ülkelerde bu görevi sosyal hizmet alanlarından olan okul sosyal hizmeti, üstlenmektedir (Karakaya ve Sarıkaya, 2014: 13). Bu anlamda Türkiye'de sosyal hizmet meslek ve disiplini, diğer benzer meslek ve disiplinler gibi (Agresta, 2004) madde kullanımı ve bağımlılığı sorununu kaynağında ele almak ve çözmek için okul sosyal hizmeti modeline ve bu kapsamda okul sosyal hizmeti uygulamaları ve uzmanlarına ihtiyaç duymaktadır. Zira ergen kullanıcılar veya bağımlılar başta olmak üzere madde kullanım bozuklukları ve bağımlılığı konusunda örnek teşkil eden "Recovery High Schools" (Steiker, 2015) ya da "sober schools" (The Stacie Mathewson Foundation, 2013) vb. modeller kullanan ABD gibi gelişmiş ülkelerde, okul ortamlarında özellikle ergenler arasında madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadele alanında koruyucu, önleyici ve iyileştirici politika ve uygulamalar bulunmaktadır.

Türkiye'de madde bağımlılığını önlemede etkili ve nitelikli uygulamalar gerçekleştirebilecek potansiyele sahip okul sosyal hizmeti, bu açıdan önemli bir konumdadır. Dolayısıyla Türkiye'de okul sosyal hizmeti ve uygulamalarının hayata geçirilmesi ve bu kapsamda okul sosyal hizmeti profesyonellerinin istihdam edilmesi, bu tür sorunların üstesinden gelme konusunda önemli bir adımı oluşturacaktır. Zira küresel olarak madde kullanım yaşının düştüğü bilinmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de madde kullanımı ve bağımlılığının okul çevreleri başta olmak üzere ergen bireyler arasında

oldukça yaygın olduğu aktarılmaktadır (Balcıoğlu ve Abanoz, 2009: 17). Bütün bunlara rağmen okul sosyal hizmeti uygulaması, Türkiye’de ne yazık ki uygulamaya geçememiş olup emekleme aşamasındadır. Ancak Türkiye’de sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer gibi temel unsurlarıyla okul sosyal hizmetinin eğitim sistemi içerisine dahil edilerek hayata geçirilmesine yönelik birtakım akademik çalışmaların yapıldığı da bilinmektedir.

Ayrıca Türkiye’de okul sosyal hizmeti modelinin sadece teorik olarak tartışılması ve bu kapsamda dile getirilmesi yeterli olmayıp okul çağındaki çocuk ve genç bireyler arasında artmakta olan madde kullanımı ve bağımlılığı başta olmak üzere çeşitli şiddet ve suç türleri oranlarının artması, intihar vakalarının çoğalması gibi önemli sosyal sorunların doğduğu yer ve kaynağı niteliğinde olan okul ve eğitim sisteminin içerisine okul sosyal hizmeti uygulamalarını dahil etmek ve bu ekseninde sosyal politikalar geliştirmek günümüz koşullarında elzemdir (Aktan, 2014; Duman, 2014; Karakaya & Sarıkaya, 2014; Nadir, 2014; Özbesler & Duyan, 2009; Özkan & Selcik, 2016; Türkeri, 2014). Bu bağlamda sosyal hizmet mesleğinin ilgi alanlarından biri olan okul sosyal hizmeti alanı, Türkiye’de okul sosyal hizmetini tartışmaya açan ilk kişilerden olan Duman’a referansla, en genel tanımıyla;

“bir sosyal hizmet uzmanının sorumluluğunda, çocuğun üstün yararını temel alan, öncelikli olarak eğitim gören çocuk ve gençler ile ailelerinin karşılaştıkları ekonomik, psikolojik ve sosyal ihtiyaç ve sorunlarının giderilmesine ve çözümlenmesine yönelik olarak çalışmalar yürütmeyi hedefleyen, bu hedefi gerçekleştirirken de bu ihtiyaç ve sorunlara yönelik olarak okulda ve toplumda bulunan çeşitli kaynaklar ve hizmetler arasında etkili bir işbirliği ve koordinasyon sağlayan, çalışmalarını “ekip çalışması” anlayışıyla yürüten, çoğunlukla ilk ve orta dereceli okullarda uygulamalarda bulunmakla birlikte, çocuk ve gençlerin eğitim faaliyetlerine yönelik olarak yüksek öğretim kurumları, rehberlik ve araştırma merkezleri gibi eğitim ile ilgili farklı kurumlarda da psiko-sosyal odaklı çalışmalar yürüten sosyal hizmet mesleğinin bir alanıdır” (Duman, 2014: 2-3).

Bu bağlamda okul sosyal hizmeti modeli ile okul sosyal hizmeti uygulayıcıları olarak okul sosyal hizmet uzmanlarının çocuklar ve gençler ile aileleri ve okul arasında işbirliği zemininde çocuk, aile ve okul üçgeninde multidisipliner çalışarak (Constable, 2008; Dupper, 2002; Lynn & McKay, 2001) başta madde bağımlılığı olmak üzere şiddet, suç, bulaşıcı hastalıklar, çeteleşme, zorbalık, devamsızlık, dışlanma gibi faktörlerin yanı sıra fiziksel, ekonomik, psikolojik ve sosyal engeller, ihmal ve istismar gibi her türlü risk

unsuruna karşı müdahalelerde bulunduğu ve diğer disiplinlerle birlikte çalışmalar yürüttüğü ifade edilmektedir (Duman, 2014: 3). Yine başka bir görüşe göre de okul sosyal hizmeti uygulamalarının ve uygulayıcıları olarak okul sosyal hizmeti uzmanlarının madde bağımlılığını önlemede birtakım görev ve sorumluluklarının olduğu ifade edilmektedir. Buna göre okul sosyal hizmetinin okullarda çocuklar ve gençler arasında madde kullanımı ve bağımlılığı riskini ortadan kaldırmaya yönelik aile, hastane ve ihtiyaç olması halinde adli kurumlarla işbirliğine gitmekte olduğu ve okul sosyal hizmeti uzmanlarının ise çocuk ve genç öğrencilerin bio-psiko-sosyal, kültürel ve ekonomik vb. olarak gereksinimlerini giderme gibi uygulamalar gerçekleştirdiği bildirilmektedir (Özbesler & Duyan, 2009: 22-24). Ayrıca okul sosyal hizmeti kapsamında okul sosyal hizmet uzmanlarının madde kullanımı ve bağımlılığı gibi diğer birçok problemle çalışan ekibin bir parçası olması, çocuk refahını artırmaya ve okul çağındaki genç ve çocukları kazanmaya yönelik destekleyici bir faktör olacaktır (Özkan & Kılıç, 2014: 398-399).

Yine okul sosyal hizmetinin uygulamaya geçirilmesi durumunda, çocuk ve genç öğrenciler ile okul ve aileleri arasında işbirliği sağlanıp çocukların ve dolayısıyla ailelerin korunmasında ve çocuklara yönelik başta olmak üzere her türlü risk faktörlerinin bertaraf edilmesinde, çocukların okul ortamlarında ve çevrelerinde korunmasında okul sosyal hizmeti gerekli önlemleri oluşturacaktır (Nadir, 2014; Türkeri, 2014). Bu bağlamda okul sosyal hizmeti ve uygulamaları sayesinde madde bağımlılığını önlemede temel sosyal politika önlem ve öncelikleri belirlenebilecektir.

Bütün bu çerçeveye göz önüne alındığında, günümüzde önemli bireysel ve toplumsal sorunların başında gelen madde kullanımı ve bağımlılığına karşı bir sosyal politika uygulaması olarak okul sosyal hizmetinin önemi, yukarıda da ifade edilen gerekçelerden hareketle ortadadır. Yine bu kapsamda okul sosyal hizmet uzmanlarının istihdamına ve okullarda ve diğer eğitim kurum ve kuruluşlarında sosyal hizmet uygulamalarının hayata geçirilmesine, üzerinde durulmasına ve özel olarak ele alınmasına olan ihtiyaç gün geçtikçe artarak sürmektedir. Bu anlamda okul sosyal hizmetinin madde bağımlılığı konusu da dahil olmak üzere çeşitli sosyal politikalar geliştireceği ve bu politikalara yön vereceği aşikâr olup sosyal politika, uygulama ve hizmetlerin yapılandırılmasına da yön vereceği görülmektedir. Bu durum, genel olarak madde bağımlılığına karşı sosyal politika uygulamalarının belirlenmesinde ve politikaların geliştirilmesinde okul sosyal hizmet uzmanlarının rollerini ve sorumluluklarını ortaya koymaktadır (Özkan & Selcik, 2016).

Madde Bağımlılığıyla Mücadelede Okul Sosyal hizmet Uzmanının Rol ve Görevleri

Madde bağımlılığıyla mücadelede aile katılımının yanı sıra multidisipliner ekibin bir üyesi olarak okul sosyal hizmet uzmanlarının okul ortamlarındaki rol ve görevleri, öğrencilerin bio-psiko-sosyo-kültürel ve ekonomik gereksinimlerini karşılamak üzere sıralanmaktadır. Bu bağlamda Özbesler & Duyan (2009) yapmış oldukları çalışmada, okul ortamında sosyal hizmet uzmanlarının görevlerini;

1. Öğrencinin psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının değerlendirilmesi,
2. Multi-disipliner bir çerçevede bio-psiko-sosyal olarak öğrencilere, ailelerine ve okul personeline yönelik program ve planlamaların yapılması,
3. Okul ortamlarında önleyici ve iyileştirici hizmetler ile doğrudan sosyal hizmet müdahalesinin gerçekleştirilmesi,
4. Öğrenciyi eğitimsel, sosyal, duygusal ve maddi olarak savunma,
5. Eğitim sürecinde diğer profesyonellerle karşılıklı bilgi alışverişi yaparak konsültasyon içinde çalışma,
6. Aile-okul-toplum arasındaki ilişkilerin koordinasyon ve işbirliğine dayalı olması,
7. Okul ortamlarındaki görev ve sorumluluklar ile vaka yönetimi ve organizasyonu yapma şeklinde sıralamaktadırlar (s. 23-24).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu makalede çeşitli referanslarla savunulan temel düşünce, okul sosyal hizmetinin okul çağındaki ergenler arasında madde kullanımı ve bağımlılığına karşı bir sosyal politika önceliği olduğuna ilişkindir. Bu bağlamda madde kullanımı ve bağımlılığına karşı bir sosyal politika uygulaması olarak okul sosyal hizmeti ve uygulamalarına odaklanmanın yanı sıra bu uygulamaları multidisipliner bir anlayışla hayata geçirecek olan okul sosyal hizmet uzmanlarının rolleri ve sorumlulukları da esas alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada, madde bağımlılığına karşı Türkiye’de mevcut olmayan okul sosyal hizmeti modeli, bir sosyal politika önceliği olarak öne sürülmüştür. Zira sorunun kaynağını teşkil eden ergenlik dönemindeki ve okul çağındaki popülasyon arasında giderek artan madde kullanımı, kullanım bozuklukları ve bağımlılığı konusundaki mevcut politikalar ekseninde yukarıda vurgulandığı gibi ABD’ndeki koruyucu, önleyici, tedavi ve rehabilite edici (iyileştirici) uygulamaların yanı sıra okul ve toplumla yeniden bütünleştirme sürecini kapsayan “iyileştirme okulları” gibi okul sosyal hizmetinin bir sosyal politika önceliği olarak ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu anlamda ABD’ndeki ruh sağlığı ve madde bağımlılığı kuruluşlarında okul sosyal hizmeti uygulamaları ve bu çerçevede uzmanların istihdam edilmesi de önemli bir örnek olarak gösterilebilir (Nadir ve Aktan, 2015: 80).

Tam da bu noktadan hareketle önemli bir bireysel ve toplumsal sorunu teşkil eden madde kullanımı ve bağımlılığının bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de okul çağındaki çocuklar ve gençler arasında yaygınlaşmaktadır. Bu nedenle bu durumun birtakım sosyal politika önlem ve önceliklerini gerekli kıldığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, bu çalışmada okul sosyal hizmetinin bir sosyal politika uygulaması olması gerektiğinin altı çizilmektedir.

Bu bağlamda günümüzde tüm dünyada ve Türkiye’de önemli bir sosyal sorun haline alan madde kullanımı ve bağımlılığının genel bir görünümü belirlendikten sonra temelde maddenin okullarda kullanımına dikkat çekilmektedir. Yine bu grupta en fazla yer alanların ergenlik ve eğitim çağındaki çocuklar ile gençlerin olduğu ve bu insanların maddeyle tanışması ve en sonunda birer bağımlı haline almaları ile ilgili süreç üzerinde durulmaktadır. Bu durum, okul sosyal hizmetinin madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede önemli ve gerekli bir model olmasının gerekçesini ortaya koymaktadır.

Ayrıca makalede, maddenin okul içlerine kadar girmiş olması ve okullarda kullanılıyor olmasının çocuklar ve gençler üzerindeki olumsuz etkileri ve olası riskleri ekseninde, sosyal politika ve uygulamaları kapsamında okul sosyal hizmeti ve uygulamalarının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Yine diğer birçok sosyal sorunda olduğu gibi madde kullanımı ve bağımlılığının ergenler başta olmak üzere kullanıcılar üzerindeki başlıca etkileri ile bireysel ve toplumsal düzeyde çok boyutlu sonuçları kapsamlı olarak tartışılmaktadır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, ergenlerin madde kullanımı, bağımlılığı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan şiddet, suç, bulaşıcı hastalıklar, çeteleşme, zorbalık, devamsızlık, dışlanma gibi sorunlar okul sosyal hizmetinin önemini ve gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra fiziksel, ekonomik, psikolojik ve sosyal engeller; ihmal ve istismar gibi her türlü risk unsurunu barındıran çok boyutlu bu sorunlara yönelik önemli sosyal politika önlem ve önceliklerini kapsayan okul sosyal hizmeti ve uygulamalarının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte çeşitli sosyal sorunların kaynağı niteliğinde olan madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede ergenlik dönemindeki çocuk ve genç öğrencilere yönelik tehditlerin bertaraf edilmesi için okul sosyal hizmeti bağlamında birtakım politika, uygulama ve hizmetlerin yapılandırılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2008). Türkiye'nin ulusal gençlik politikası nasıl yapılandırılmalıdır? *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-20.
- Agresta, J. (2004). Professional role perceptions of school social workers, psychologists and counselors. *Children & Schools*, 26(3), 151-163.
- Aktan, M. C. (2014). Amerika Birleşik Devletleri'nde okul sosyal hizmeti: Bütüncül bir bakış. G. Polat (Eds.), *Okul sosyal hizmeti özel sayısı* içinde (s. 44-52). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, 5th edition (DSM-5): Substance-related and addictive disorders*. Washington, DC: APA.
- Balcıoğlu, İ., & Abanoz, Y. (2009). Madde bağımlılığı, intihar, sanık psikolojisi. *Dirim Tıp Gazetesi*, 84(1), 15-20.
- Beyazyürek, M., & Şatır, T. T. (2000). Madde kullanım bozuklukları. *Psikiyatri Dünyası*, 4, 50-56.
- Cılga, İ. (2009). Madde ve madde kullanımı ile mücadelede ulusal politika ve strateji öncelikleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(1), 7-22.
- Coyle, S. (2015). Recovery high schools: Getting an education and learning to stay clean and sober. *Social Work Today*, 15(3), 18.
- Constable, R. (2008). The role of the social worker, school social work practice, policy and research, Section 1: History and General Perspectives on Social Work. Chapter 1: 3-29, Lyceum Books Inc.
- Çoban, S. (2015). Türkiye'de risk altındaki çocuklar ve çocuk suçluluğu üzerine bir değerlendirme. *Sosyoloji Konferansları*, 52(2), 791-810.
- Daşbaşı, S., Polat, G., & Kesen, N. F. (2014). Genelci yaklaşım açısından madde bağımlısı çocuklara yönelik sosyal hizmet müdahalesi. In E. Atamtürk & E. Yaman (Yay. Haz.), *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013: Türkiye'de çocuğun refahı ve korunması: Kapsayıcı bir yaklaşım arayışı* (s. 287-300). Kocaeli: Gündem Çocuk Derneği Yayını.
- DiClemente, C. C. (2006). *Addiction and change: How addiction develop and addicted people recover*. London: The Guilford Press.
- Dilbaz, N. (2013). *Madde kullanım riski ve madde bağımlılığından korunma*. Ankara: Hangar Marka İletişimi ve Marka Hizmetleri (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını).
- Doğan, Y. B. (2001). Madde kullanımı ve bağımlılığı. *Aile ve Toplum Dergisi*, 4(1), 79-86.
- Doweiko, H. E. (2015). *Concepts of chemical dependency*. La Crosse, Wisconsin: Cengage Learning.

- Duman, N. (2014). Okul sosyal hizmetinin tanımı, kapsamı ve çocuk koruma sistemi içindeki yeri. G. Polat (Eds.), *Okul sosyal hizmeti özel sayısı* içinde (s. 1-7). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- Duman, N. (2014). Türkiye'de dünden bugüne okul sosyal hizmeti. G. Polat (Eds.), *Okul sosyal hizmeti özel sayısı* içinde (s. 29-37). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- Dupper, D. (2002). *School social work: Skills and interventions for effective practice*. John Wiley & Sons.
- Erdamar, G., & Kurupınar, A. (2014). Ortaöğretim öğrencilerinde görülen madde bağımlılığı alışkanlığı ve yaygınlığı: Bartın ili örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 65-84.
- Güleç, G., Köşger, F., & Eşsizolu, A. (2015). DSM-5'te alkol ve madde kullanım bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(4), 448-460.
- Güler, N., Güler, G., Ulusoy, H., & Bekar, M. (2009). Lise öğrencileri arasında sigara, alkol kullanımı ve intihar düşüncesi sıklığı. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 31, 340-345.
- International Federation of Social Workers. (2016). "Global Definition of Social Work 2014", Erişim tarihi: 21 Şubat 2017, <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>.
- Işık, M. (2013). *Madde kullanımı ve stratejik iletişim*. Ankara: SAGE Yayıncılık.
- İçli, T. (1985). Uyuşturucu madde suçlarında bazı sosyal faktörler. *H. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 115-127.
- Karakaya, S., & Sarıkaya, M. (2014). Çocuk refahı için okul sosyal hizmeti: Kapsayıcı bir yaklaşıma doğru. In E. Atamtürk & E. Yaman (Yay. Haz.), *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013: Türkiye'de çocuğun refahı ve korunması: Kapsayıcı bir yaklaşım arayışı* (s. 11-25). Kocaeli: Gündem Çocuk Derneği Yayını.
- Karataşoğlu, S. (2013). Sosyal politika boyutuyla madde bağımlılığı. *Türk İdare Dergisi*, 476, 321-352.
- Lynn, C. J., & McKay, M. M. (2001). Promoting parent-school involvement through collaborative practice models. *School Social Work Journal*, 26 (1), 1-14.
- Moberg, D. P., & Finch, A. J. (2008). Recovery high schools: A descriptive study of school programs and students. *Journal of Groups in Addiction & Recovery*, 2, 128-161.
- Nadir, U., & Aktan, M.C. (2015). Okul sosyal hizmeti ve okul sosyal hizmet uzmanının rollerine ilişkin bir tartışma: Kurgusal bir vaka sunumu. *Sağlık ve Toplum*, 25(3), 78-88.
- Nadir, U. (2014). Sosyal hizmet uzmanının rolleri çerçevesinde okul sosyal hizmeti ve ekip çalışması. G. Polat (Eds.), *Okul sosyal hizmeti özel sayısı* içinde (s. 53-59). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.

- Openshaw, L. (2008). *Social work in schools: Principles and practice*. Guilford Press.
- Ögel, K. (2005). Madde kullanım bozuklukları epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri J Int Med Sci*, 1(47), 61-64.
- Ögel, K. (2006). *Madde bağımlılarına yaklaşım ve tedavi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ögel, K. (2014). *Sigara, alkol ve madde bağımlılığı tedavi programı (SAMBA): Uygulayıcılar için kaynak kitapçık*. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Ögel, K., Taner, S., Yılmazçetin Eke, C., & Erol, B. (2004). Madde bağımlılığını önlemede öğretmen ve ebeveyn eğitimlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 213-221.
- Özbesler, C., & Duyan, V. (2009). Okul ortamlarında sosyal hizmet. *Eğitim ve Bilim*, 34(154), 17-25.
- Özkan, Y., & Selcik, O. (2016). Klinik çalışmadan sosyal politikaya: Okul sosyal hizmet uzmanlarının rolleri ve sorumlulukları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 431-437.
- Özkan, Y., & Kılıç, E. (2014). Çocuk ve aile odaklı sorunların çözümünde okul sosyal hizmet uzmanlarının önemi: Uzmanların çocuk ve ailelerle çalışmada sahip oldukları beceriler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 397-412.
- Polat, G. (2014). Madde bağımlılığı tedavisinde sosyal hizmet mesleği. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 30(2), 143-148.
- Steiker, L. H. (2015). *Youth and substance use: Prevention, intervention and recovery*. New York: Oxford University Press.
- The Stacie Mathewson Foundation. (2013). *Market study for recovery high schools*. Reno, Nevada: Start Interaction Inc.
- Tomanbay, İ. (2015). *Eroinden bonzaiye madde bağımlılığı ve sosyal çalışma-El kitabı*. Ankara: SABEV.
- Türkeri, S. (2014). Çocukların okul ortamlarında korunması: Okul sosyal hizmeti açısından bir değerlendirme. In G. Polat (Eds.), *Okul sosyal hizmeti özel sayısı* (s. 60-70). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). "Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar, 2015", Erişim tarihi: 12 Şubat 2017, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21544>.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2016). *World drug report 2016*. New York: United Nations Publication.